

Политика масовне приватизације друштвеног капитала, као једна од фундаменталних политика међународних финансијских институција, тј. међународног финансијског капитала, у тесној је вези са отежалом акумулацијом капитала у оквирима светске привреде, која и лежи у основи савремене глобалне финансијске кризе. Ова криза, на драматичан начин, поново је актуелизовала питање односа између права на својину и права на рад, тј. проблем историјске равнотеже између капитала и рада. Како поједини историјски догађаји и процеси могу пресудно утицати на дугорочни друштвено-економски развој појединих региона у свету [\[1\]](#), у овом раду покушаћемо да укажемо на историјске облике приватизационих политика у Европи и њихов утицај на социјално-економски развој друштава.

Приватизације друштвеног капитала у Чилеу и Великој Британији, које су почеле да се спроводе почетком 70-тих, односно почетком 80-тих година дуго времена сматране су у литератури првим приватизационим политикама у модерној историји. Међутим, нова истраживања у последњих неколико година открила су спровођење различитих облика приватизација друштвеног капитала знатно пре поменутих.

Приватизација земље у античкој Спарти

У овом раду најпре указујемо на приватизацију земљишта у античкој Спарти, с намером да покажемо дубоке историјске корене идеолошко-политичких циљева приватизације као мере државне политике, чак и у оним епохама кад објективно није постојала свест о значају економског раста и идеји друштвеног развоја. [\[2\]](#) С друге стране, као што смо видели, традиционално-историјске основе источноевропског кластера, у коме је спроведена најобимнија приватизација друштвеног капитала у економској историји, савремена научна мисао и види управо у традицији античке Грчке.

Приватизација земљишта у Спарти била је извршена почетком 4. века пре н.е, непосредно после завршетка Пелопонеског рата, који се водио у периоду 431 – 403. година пре н.е, између Атине на челу Поморског савеза и Спарте на челу Пелопонеског савеза. [3]

Запис о приватизацији земље Спарти оставио је грчки писац Плутарх (око 46 – 120. н.е.) у Агисовој биографији. Он ову приватизацију види као последицу нагомилавања злата и сребра у Спарти након њене победе над Атином у Пелопонеском рату. „Ускоро је цело богатство било нагомилано у рукама неколицине, па је тако држава осиромашила. То је имало још једну поседицу, наиме, све добре и племените намјере су нестале, а процвали су најнижи пориви, уз завист и мржњу према појединцима.

Преостало је још само 700 Спартанаца, а међу њима само стотинак који су били власници или поседници земље. Сви други грађани живели су у градовима као маса без средстава и без права. Ако би их непријатељ извана напао, одбрана је била млтава, али се стално чекало на прикладан тренутак да се спроведе државни удар и сруши постојећи ред.”

Спартанци који су остали без земље изгубили су привилегије које су имали, и зато су били присиљени да раде сезонске радове као надничари или би, чешће, преузели плаћеничку службу ван Спарте.

Велико смањење броја пуноправних Спартанаца, као последица приватизације земље, довело је у питање опстанак Спарте као државе јер је знатно смањено језгро спартанске војске. Спартански краљеви су онда почели да упошљавају плаћенике из других земаља, особито у морнарици. Међутим, неразвијена спартанска привреда је то умногоме ограничавала. Спартанској владајућој мањини постајало је и све теже да контролише и експлоатише своју робовску радну снагу, хелоте, којих је било све мање и који су све чешће дизали побуне.

Реформе су биле неизбежне, желела се избећи револуција. Међутим, време „Солонових реформи“, којима је на рачун неких политичких концесија привредна моћ приватног власништва остала сачувана – објективно важан камен темељац античке демократије – било је давно прошло. Покушај да се Спарта претвори у краљевину по узору на оријенталне дијадошке државе, пропао је. [4]

Нацистичка приватизација у Немачкој средином 30-тих година 20. века

Прву модерну приватизацију представља нацистичка приватизација државне својине у Немачкој од 1933. до 1937. године [\[5\]](#)

У већем броју западноевропских земаља почетком 30-тих година 20. века била је извршена делимична национализација приватног капитала као мера за ублажавање катастрофалних социо-економских последица велике економске кризе. Национализације појединих грана индустрије 1933. спроведене су у Италији и Холандији, а у Великој Британији и Француској 1933. била је извршена национализација авио-саобраћаја. У Француској је 1937. национализована железница, а у Шведској 1939.

У Немачкој је за време Вајмарске републике, политиком социјалдемократске владе била извршена масовна национализација у индустрији челика, рударству, банкарству, бродоградњи, бродском превозу и железници. Најзначајнија је, наравно, била национализација финансијског капитала јер је држава преузела три од пет највећих комерцијалних банака у Немачкој због велике банкарске кризе 1931, у које је инвестирала око 500 милиона марака (Rm).

До краја 1936. нацисти су приватизовали највећу железару у Немачкој тога времена, Vereingnite Stahlwerke AG, а индустријалац Тисен (Fritz Thzsen), који је задобио водећу позицију у датој компанији, био је подржавалац Нацистичке партије. До средине 1937. приватизована је и водећа компанија металске индустрије, Vereinigte Oberschleschsche Huttenwerke AG.

У време започињања нацистичке приватизације банака 1934, немачка држава је поседовала око 70 одсто акција у највећим банкама: 38,5 одсто капитала у Deutsche Bank und Disconto-Gesellschaft, 71 одсто капитала у Commerz-und Privatbank и 97 одсто капитала Dresdner Bank. Дате банке реприватизоване су у периоду 1936 – 37.

Марта 1936. била је извршена приватизација бродоградилшта Deutschen Schiff-und Machisnenbau AG Bremen „Deschimag“, и то путем продаје акција за 3,6 милиона марака (Rm), а у оквиру „процеса индиректне консолидације“. Септембра 1937. приватизоване су бродске транспортне компаније, Хамбург-СудАмерика и Ханса Дампф. Прва је

продата за 8,2 милиона марака (Rm), а друга за пет милиона марака (Rm).

У периоду од априла 1934. до марта 1938. нацистичка Немачка држава остварила је од приватизације приход од 591,5 милиона марака (Rm), што је износило само 1,37 одсто од укупног државног фискалног прихода, који је у датом периоду био 43,333 милиона марака (Rm).

Приватизација државног капитала у нацистичкој Немачкој очито није била мотивисана повећањем државних прихода јер је остварена незнатна добит, пошто је државни капитал продаван по ниској цени. Међутим, очито је да су нацисти на овај начин промовисали приватну својину и интересе приватног предузетничког сектора, који је подржавао нацистички режим у Немачкој.

Експанзија приватизације у Европи 80-тих година 20. века

Почетком 80-тих година, са успоном десничарских политичких партија и њиховим доласком на власт у готово свим западноевропским земљама, започео је савремени процес приватизације државног капитала у Европи, која је била најобимнија у Великој Британији. У овом раду нећемо се бавити приватизационим политикама и њиховим резултатима у земљама Јужне Америке, које су започеле приватизацијом у Чилеу након убиства демократски изабраног комунистичког политичара Салвадора Аљендеа и увођења војне диктатуре 1973. године. То стога што смо се определили да у овом раду првенствено сагледамо циљеве приватизације у оквиру европског система центра и периферије, који је и определио природу приватизације друштвеног капитала у периферној Источној Европи. Зато се нисмо определили за поређење два историјска облика приватизација у периферним привредама, латиноамеричкој и источноевропској, већ да покажемо специфичности историјских облика приватизација у земљама европског центра у односу на оне спроведене у периферним европским посткомунистичким земљама.

Најмасовнија савремена приватизација у Западној Европи спроведена је током 80-тих година у Великој Британији након доласка на власт Конзервативне партије са Маргарет Тачер на челу 1979. године. У то време национализоване индустрије учествовале су са 10,5 одсто у британском бруто националном производу (БНП) и апсорбовале седмину капитала инвестираног у британску економију. Национализоване индустрије запошљавале су 1,5 милиона људи и доминирале у транспорту, енергији,

Историјски облици приватизације у Европи

Пише: Марија Обрадовић
уторак, 05 јун 2012 09:40

комуникацијама, бродоградњи и производњи челика. Поред индустрије, приватизацијом су биле обухваћене и јавне службе, електродистрибуција, топлификација, водовод, као и железница. Приватизација државног сектора у Великој Британији сматрана је „за једну од најрадикалнијих реформи економске и индустријске структуре Уједињеног Краљевства од 1945”.

Несумњиво је да се у Великој Британији радило о масовној приватизацији током 80-тих година, као и у Источној Европи 90-тих година. Међутим, за разлику од Источне Европе, то је била приватизација масовних купаца од којих је велики број припадао обогоћеној, еманципованој и синдикално организованој радничкој класи. Британски Телеком, огромна телефонска и телеграфска компанија, продата је грађанима новембра 1985. године. То је била највећа јавна понуда акција у историји. Два милиона Британаца купило је акције. „Јагуар”, британска аутомобилска компанија у државном власништву, продата је грађанима 1983. путем понуде 190 милиона акција на тржишту. Држава је продала и све своје акције у британској индустрији шећера и 51 одсто својих акција у индустрији петролеја и у аеро-транспорту.

Запослени у појединим приватизованим државним предузећима постали су власници значајног броја акција тих предузећа. Процент запослених који су поседовали акције у различитим приватизованим компанијама 1989. године изгледао је овако:

Британски петролеј 43 одсто запослених

Британски ваздушни саобраћај 74 одсто запослених

Телеграф и радио 99 одсто запослених

Амершам Интернешенел 99 одсто запослених

Нешенел Фрејт 36 одсто запослених

Бритоил 72 одсто запослених

Асошијетед Бритиш Порте 90 одсто запослених

Бритиш Телеком 90 одсто запослених

Држава је продала станарима 873.000 станова државног фонда. [\[6\]](#)

Велико учешће радничке класе у куповини акција приликом приватизације државних предузећа у Великој Британији било је омогућено развијеним тржиштем капитала, као и економском снагом и синдикалном и политичком организованошћу саме британске радничке класе. У Источној Европи током приватизације друштвеног капитала није постојало развијено тржиште капитала, као ни расположив финансијски капитал, а радничка класа нити је располагала финансијским средствима да учествује у куповини акција приватизованих државних предузећа нити је била синдикално и политички организована. Стога је у току приватизације она у потпуности пауперизована, постепено прерастајући у слабо образовану, слабо плаћену резервну армију рада европске периферије.

ЗАКЉУЧАК

Приватизација, као ограничавање контроле државе над економском сфером друштва и ширење приватног сектора, имала је различите историјске облике како у свету тако и у Европи. Њени циљеви увек су били везани за преобликовање својинске структуре одређених економских целина, то јест класних односа у друштву. Унапређење ефикасности пословања и економски раст, иако често истицани као мотиви приватизације, у конкретним историјским ситуацијама били су од мањег значаја.

Један број неолибералних економиста истицао је, у теоријским расправама али и политичкој пропаганди, почетком 90-тих година 20. века, да је прелазак из социјализма у капитализам поступан развојни процес консолидације, стабилизације и развоја интегралног тржишта и приватног предузетништва, те да је приватизација процес, а не

чин, као национализација. Међутим, у историјској реалности, брза и масовна приватизација друштвеног капитала у Источној Европи, како смо видели, спроведена је управо због неделотворности економских политика стабилизације и либерализације да омогуће развој тржишта капитала и финансијских институција, иако су допринеле стварању тржишта робе и радне снаге. Услед неразвијености тржишта капитала, путем „инсајдерске приватизације“, у источноевропским земљама успостављао се однос између финансијског и предузетничког сектора. На тај начин је, конструкција капиталистичке економије и тржишта у Источној Европи била извршена не путем „шок терапије“, тј. путем примене економских политика програма стабилизације и либерализације, већ путем брзе, масовне приватизације током 90-тих година 20. века.

Класа „инсајдера“, тј. комунистичка номенклатура, постала је нови власник друштвеног капитала и активни учесник транзиције, док је пауперизована радничка класа постала пасивни објекат друштвеног преображаја.

С друге стране, укључивање страног капитала у процес приватизације у Источној Европи, а посебно у виду таласа „врџе новца“, ишао је у правцу уобличавања источноевропских привреда као продукционих платформи извозно оријентисаног индустријског сектора у власништву страног капитала. Овај сектор производи робу за потребе тржишта ЕУ и углавном се бави прерадом репродукционог материјала увезеног из ЕУ. Репатријација профита компанија у власништву страног капитала из источноевропских земаља, као и до три-четири пута мања јединица коштања радне снаге него у земљама Западне Европе, показују да се у процесу приватизације продубљивала и периферизација Источне Европе у светској привреди.

Радничка класа у источноевропским земљама сведена је на неорганизовану, пауперизовану, европску резервну армију рада, углавном окупљену око црквених институционално колективистичких организација. Тако је приватизација друштвеног капитала у Источној Европи послужила само јачању класне диференцијације у Европи као целини, а одвијала се у интересу међународног финансијског капитала, националних комунистичких номенклатура и домаћих компрадорских буржоазија.

Прегледом историјских облика државно-приватизационих политика у Европи указали смо на правилност прибегавања политици приватизације у економским ситуацијама отежане акумулације капитала. Њеном применом више је долазило до јачања друштвене позиције капитала према раду него до пораста стопа економског раста.

Међутим, приватизације друштвеног капитала изведене у Западној Европи 80-тих година 20. века умногоме су се, по начину изведбе и друштвеним последицама, разликовале од оних извршених у Источној Европи 90-тих година. И то стога што су се прве одвијале у капиталистичким економијама с развијеним тржиштем капитала и од државе заштићеном синдикално организованом радничком класом. Стога је, и радничка класа, посебно у Великој Британији, дошла у посед акција једног дела приватизованог друштвеног капитала и тиме ојачала своју друштвену моћ.

Супротно приватизацији у Западној Европи, приватизација у Источној Европи одвијала се у посткомунистичким економијама без развијеног тржишта капитала и финансијских институција у којима је радничка класа била неорганизована, а под утицајем националистичких идеологија и клерикализма и без развијене рационалне класне свести. Стога је и Источној Европи у процесу приватизације друштвеног капитала дошло до пауперизације радничке класе, која, услед растуће незапослености, све више постаје европска резервна армија рада.

Извори и литература:

1. The Cambridge Economic History of Modern Europe Volume 1 1700-1870, edited by Stephen Broadberry and Kevin H. O'Rourke, Cambridge University Press, New York, 2010.
2. Dr Ljiljana Kontić, Restruktuiranje i privatizacija velikih društvenih preduzeća u Srbiji, Institut za evropske studije, Beograd, 2007.
3. SRBIJA 2000-2006. Država, društvo, privreda, urednik Miša Đurković, Institut za evropske studije, Beograd, 2007.
4. Roberto Sarti, „Proces privatizacije u Italiji”, Kroz tranziciju. Prilozi teoriji privatizacije. Priredili: Željko Popović i Zoran Gajić, AKO, Novi Sad, 2011.
5. Prof. dr Pero Petrović, PRIVATIZACIJA Iskustva Srbije i zemalja u tranziciji, Čigoja štampa, Beograd, 2006.

6. Alan H. Smith „Eastern European Economies”, Eastern Europes and the Commonwealth of Independent States, Europe Publications Limited, London, 1999.

7. Gerskovits Bela, The Political Economy of Protest and Patience: East European and Latin American Transformations Compared, Central European University Press, Budapest, 1998.

8. Juliusz Gardawski and Tomasz Zukowski, “What the Polish workers think”, Labour Fokus on Eastern Europe, 46, Sept-Dec 1993.

9. Karen Henderson, Neil Robinson, Post-Communist Politics An Introduction, Prentice Hall Europe, 1997.

10. Privatisation, A Global Perspective, edited by V. V. Ramanadham, Taylor&Francis, 1993.

11. Andy Kilmister, “Economic developments in eastern Europe”, Labour Focus on Eastern Europe, no.2/1992.

12. Smerom reforme, Jugoslovenski pregled, Beograd, 1990.

13. Peter Gowan, “The EU and the Unsettled Future of the East”, Labour Fokus on Eastern Europe, No.67/2000.

14. Stephen Broadberry, Alexander Klein, “When and whz did eastern European economies begin to fail? Lessons from a Czechoslovak/UK productivity comparison, 1921-1991”, Explorations in Economic History, no.48/2011.

15. European Bank for Reconstruction and Development, Transition Report 2010, London, EBRD, 2010.

16. European Bank for Reconstruction and Development, Transition Report 2011, London, EBRD, 2011.

17. Life in Transition. After the crisis, European Bank for Reconstruction and Development, 2011.

18. Gyula Bakacsi, Takacs Sandor, Karacsonyi Andras, Imrek Victor, "Eastern European cluster: tradition and transition", Journal of World Business 37 (2002).

19. Nathan Nunn, The importance of history for economic development, Cambridge, MA: National Bureau of Economic Research, 2009.

20. Tukidid, Peloponeski rat, Admiral Books, Beograd, 2010.

21. Heinz Kreissig, Povjest helenizma, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1987.

22. Germa Bel, „Against the mainstream: Nazi privatization in 1930's Germany“, The Economic History Review, 63, 1 (2012).

23. Наум Гризо, Борче Давитковски, Приватизација во светот, „Просвета“-Куманово, Куманово, 1994.

(Овај чланак је део шире целине која ће бити објављена у наредном издању часописа НСПМ)

[1] О теоријском концепту утицаја историјских догађаја на дугорочни друштвено–економски развој појединих светских региона и примени овог концепта у емпиријским истраживањима види: Nathan Nunn, *The importance of history for economic development*, Cambridge, MA: National Bureau of Economic Research, 2009.

[2] Прелазак ка модерном економском расту појавио се у Европи између 1700. и 1870, најпре у Британији, а затим ширећи се доста брзо ка другим деловима Западне Европе. *The Cambridge Economic History of Modern Europe*, Volume 1, 1700-1870, приредили Stephen Broadberry и Kevin X. O'Rourke, Cambridge University Press, New York, 2010, стр. 1

[3] Атињанин Тукидид, оснивач научне историографије, пишући о Пелопонеском рату, указао је на *империјализам и тежњу ка очувању робовласништва* као основне узроке овог рата, као и на његову класну основу. „До таквих свирепости водио је грађански рат. А изгледао је утолико свирепији што је то био један од првих који су се догодили. Јер касније, када се потресао такорећи читав хеленски свет и пошто су свуда били у сукобу, прваци демократских партија желели су да се доведу Атињани, а олигарси да се доведу Лакедемонци.

...

Страначке вође по градовима, и с једне и с друге стране, истицањем званичних фраза као што су 'политичка и правна једнакост за масе', или 'умерена аристократија', водећи само на речима бригу о општим интересима, заправо су осигуравали похвалу за себе.

...

Јер нико није натеран у рат из необавештености, нити се од њега може одвратити

Историјски облици приватизације у Европи

Пише: Марија Обрадовић
уторак, 05 јун 2012 09:40

страхом, уколико сматра да ће из рата за себе извући било какву корист. Обично се догађа да се неким добит чини већом од ратних страха, а други радије подносе и велике опасности него да тренутно буду у нечему ускраћени. Јер је свако од нас у почетку заратио са жељом да оствари своје личне интересе.

...

Јер не нападају они нас зато што мрзе један од два народа, на које смо подељени, већ стога што теже за богатством Сицилије, што смо га ми заједнички стекли.”

Тукидид нас даље обавештава да су мировни уговори између Атине и Спарте, закључивани у току трајања Пелопонеског рата, предвиђали и међусобну помоћ у случају побуне робова. Тукидид, *Пелопонески рат*, Admiral Books, Београд, 2010, стр. 180,181, 227, 279

[4] Према: Heinz Kreissig, *Povijest helenizma*, Графички завод Хрватске, Загреб, 1987, стр. 92

[5] Germa Bel, „Against the mainstrim: Nazi privatization in 1930's Germany“, *The Economic History Rivew*, 63, 1 (2012), стр. 34-55

[6] Наум Гризо, Борче Давитковски, *Приватизација во светот*, Просвета, Куманово, Куманово, 1994, стр. 8, 9